

वास्तुशास्त्र आणि प्रवेशद्वार

बबनराव पाटील

चेहरा हा व्यक्तीच्या मनाचा आरसा आहे. मनातील सर्व भावना ह्या चेहऱ्यातून व्यक्त होत असतात. सौंदर्याची कल्पना ही बहुतांशी चेहऱ्याशीच निगडित असते. त्याचप्रमाणे घराच्या बाबतीत मुख्य प्रवेश दरवाजा हा जणू घराचा चेहराच असून घराचे सौंदर्य हे त्याच्या प्रवेशद्वाराशी निगडित असते. संपूर्ण घराचे प्रतिबिंब हे घराच्या मुख्य प्रवेशद्वारामध्ये दिसत असते.

प्रवेशद्वाराविषयी चर्चा करताना प्रथम प्रवेशद्वाराविषयी असलेले गैरसमज दूर सारणे अगत्याचे आहे. त्यातील सर्वात मोठा गैरसमज हा 'दक्षिणेच्या दरवाजाबाबतचा'. दक्षिणेचा दरवाजा असलेल्या अनेक घरांमध्ये दरवाजाच्या चौकटीवर असलेली बजरंगबलीची फ्रेम, स्टिकर्स आपण सर्वांनीच पाहिलेली आहे. अशा दक्षिणेच्या दरवाजाच्या घराच्या रक्षणासाठी साक्षात मारुतीरायाची फ्रेम टांगून त्याबाबत (दरवाजाबाबत) असलेली भीती सर्वत्र आढळून येते. दक्षिणेच्या दरवाजामुळे अनेक घरांना नाकारले जाते, नावे ठेवली जातात. उत्तर दिशा म्हणजे कुबेर म्हणजेच संपत्ती आणि दक्षिण दिशा म्हणजे यम म्हणजेच मृत्यू, एवढंच काय ते आपलं ज्ञान (खरंतर अज्ञान).

परंतु दक्षिणेचे प्रवेशद्वार असणारे अनेक कोट्याधीश व यशस्वी आहेतच की! उद्योगमहर्षी रतन टाटांचे बॉम्बे हाऊस दक्षिण प्रवेशद्वारी आहे. जगातील सर्वात श्रीमंत व्यक्ती बिल गेट्‌सचे घर दक्षिण प्रवेशद्वारी आहे.

दक्षिणेच्या दरवाजाविषयी बोलण्यापूर्वी वास्तुशास्त्रातील दिशानिर्धारणाबाबत असलेले नियमही जाणून घेतले पाहिजेत. घरातील कोणत्याही वस्तूची दिशा वास्तूच्या मध्यभागी (ब्रह्मस्थानी) उभे राहून मगच ठरवावी. काहीजण घरात शिरतानाची दिशा म्हणजेच घराच्या बाहेरून आत येणारी दिशा ही वास्तूची दिशा धरताना दिसतात. जे सर्रास चूक आहे. पहा ना घरामध्ये उभे राहून एखादा उत्तरेचा दरवाजा चक्क बाहेरून घरात शिरतानाची दिशा धरल्यास दक्षिणेचा ठरतो व ते घर बदनामीला प्राप्त होते. असे घर घेण्यास कोणी तयार होत नाही.

कोणत्याही वास्तुशास्त्रकारांनी दक्षिणेच्या दरवाजाची निंदा केलेली नाही. उलटपक्षी दक्षिणेच्या दरवाजाला नित्य आनंददायी सांगून त्याची स्तुतीच केली आहे व अशा घराला 'नन्दपीठक' संबोधले आहे. दरवाजा पूर्वेचा असो अगर पश्चिमेचा अथवा उत्तरेचा असो अगर दक्षिणेचा तो पूर्वेला कोठे आहे, उत्तरेला, दक्षिणेला, पश्चिमेला कोठे आहे हेच महत्त्वाचे आहे.

आपल्या घराच्या लांबीचे व रुंदीचे ९ समान भाग करून विभाग करणाऱ्या सीमारेषा एकमेकांना जोडल्यास घराच्या प्लॉटचे ८१ समान भाग होतात. ज्यांना 'पद' म्हणतात व या संपूर्ण रचनेला 'एकाशितीपद रचना' म्हणतात. या पदांना निरनिराळ्या देवतांची नावे दिलेली आहेत. चारही दिशांमधील किनाऱ्यावरील ३२ पाद दरवाजासाठी विचारात घेताना ब्रह्मस्थानी उभे राहून दिशा ठरवावी. ज्या दिशेचा दरवाजा हवा असेल त्या दिशेस तोंड करून मध्यभागी उभे राहिल्यास डावीकडून चौथे पद हे प्रवेशद्वाराकरिता प्रशस्त मानले आहे. त्यानुसार पूर्वेला महेंद्रपद, उत्तरेला भल्लाटपद, दक्षिणेला गृहक्षतपद तर पश्चिमेला पुष्पदत्तपद हे प्रवेशद्वारासाठी शुभफलदायी असते. याव्यतिरिक्त पूर्वेला महेंद्रसोबत जयंत (३२ पद), उत्तरेला भल्लाटबरोबर मुख्य (३२ पद) व सोम (५ वे पद) पश्चिमेला पुष्पदत्तसोबत वरुण (५ वे पद) घराच्या प्रवेशद्वारासाठी शुभफलदायी मानले गेले आहे. दक्षिणेस मात्र गृहक्षत हे एकमेव पद प्रवेशद्वारासाठी सांगितले आहे.

पूर्वेच्या जयंत व महेंद्र पदातील दरवाजा धन, विजय व मान प्रदान करणारा, पश्चिमेचा पुष्पदन्त व वरुण पदातील प्रवेशद्वार धनधान्य, पुत्रपौत्र व आरोग्यदायक, उत्तरेचा मुख्य, भल्लाट व सोम पदातील दरवाजा ऐश्वर्य, संपत्ती व भरभराटीस कारणीभूत ठरतो तर दक्षिणेचा गृहक्षत पदातील दरवाजा सर्वथा धनधान्य, आरोग्य व कुलवृद्धी करणारा असतो.

पूर्वेकडून प्रवाहित होणारी प्राणिक ऊर्जा व उत्तरेकडून प्रवाहित होणारी जैविक ऊर्जा या धन ऊर्जांचा संगम 'ईशान्य' या दिशेस होतो. म्हणूनच ईशान्य ही सर्वाधिक धन ऊर्जेची दिशा आहे. त्यामुळे या प्रभागात प्रवेशद्वार असल्यास अत्याधिक धन ऊर्जेची प्राप्ती होईल अशा गोड गैरसमजापायी अनेकांनी दरवाजे ईशान्येस करून स्वतःच्या पायावर धोंडा मारून घेतलेला आहे. खरं तर ईशान्येचा धन ऊर्जा संचय, जो निसर्गतः प्राप्त झालेला आहे तो दरवाजाच्या गतिमानत्व, चलत्व व संवेदनशीलतेमुळे बाधित होतो व शुभ ऊर्जेच्या खजिन्यास मुकावे लागते. म्हणजेच दैव देते आणि कर्म नेते अशी गती झाली.

ईशान्यच काय पण कोणतीही अन्य उपदिशा प्रवेशद्वाराकरिता निषिद्ध मानली आहे. सध्याच्या काळात प्लॉटमध्ये तर सर्रास उपदिशेतच दरवाजे आढळतात. त्याकरिता मग शास्त्रोपाय योजणे एवढाच उपाय शिल्लक राहतो.

देऊळ, सभामंडप, महाल, राजवाडे यांना चारही मुख्य दिशांना चार दरवाजे ठेवता येतात.

घराचे मुख्य प्रवेशद्वार ज्याला 'भवनप्रदेश' म्हणतात व अंगणाचे (प्लॉटचे) प्रवेशद्वार म्हणजेच फाटक ज्यास प्रांगणप्रवेश म्हणून संबोधतात यांच्या दिशांसाठीही नियम आहेत. सामान्यतः प्रांगणप्रवेश म्हणजेच फाटकापासून घराच्या मुख्यप्रवेशद्वारापर्यंतचा रस्ता हा प्रदक्षिणा मार्गाने (क्लॉकवाइज) जाणारा असावा. यालाच 'पूर्णबाहू प्रवेश' असे म्हणतात. म्हणजेच पूर्वेच्या प्रवेशद्वाराकरिता फाटक उत्तरेस, दक्षिणेच्या प्रवेशद्वाराकरिता फाटक पूर्वेस, पश्चिमेच्या प्रवेशद्वाराकरिता फाटक दक्षिणेस व उत्तरेच्या प्रवेशद्वाराकरिता फाटक पश्चिमेस असावे असे गणित मांडता येते. प्लॉटचे फाटक मुख्य दरवाजासमोर असणे हा द्वारवेध नामक मोठा वास्तुदोष आहे. वेध म्हणजे अडथळा. घराचा मुख्य दरवाजा हा अडथळारहित असला पाहिजे. आता दरवाजाला अडथळा कोणत्या कारणांनी होतो? दारासमोरील विजेचा खांब, एखादे झाड किंवा झाडाची कुंडी, दारासमोर पार्क केलेली सायकल, मोटारगाडी किंवा खटारा, दारासमोरील विहीर, खड्डा किंवा गटार, दारासमोरील चिखल व पाणी इतकंच काय पण देवाचे देऊळही द्वारवेधास कारणीभूत ठरते.

शास्त्रकारांनी द्वारवेधाच्या अशुभ व घातक परिणामांची कल्पना दिलेली आहे. झाडामुळे द्वारवेध झाल्यास द्वेषभाव वाढतो. झाडच काय पण झाडाची सावलीसुद्धा घराच्या दरवाजावर येऊ नये. सोनं देणारं झाड असलं तरी ते दरवाजासमोर असणं दोषास कारणीभूत ठरते. अगदी दारासमोरील वेधकारक तुळशीवृंदावनही दोषकारक आहे. चिखलामुळे द्वारवेध झाल्यास दुःख नशिबी येते. तर गटाराचा द्वारवेध खिशाला कात्री लावतो. खांबामुळे द्वारवेध झाल्यास स्त्रियांपासून त्रास उद्भवतो. एखादा रस्ता अथवा गल्लीबोळाने द्वारवेध झाल्यास कुलक्षय संभवतो. दरवाजासमोर देऊळ येणे हा महादोष असून देवळाच्या कळसाची सावलीदेखील दरवाजावर पडणे अशुभ आहे. हा महादोष विनाशास कारणीभूत ठरतो.

घराच्या मुख्य दरवाजाचा अन्य घराच्या दरवाजाने तसेच त्याचा घराच्या अन्य दरवाजाने वेध होणे हे अशुभ आहे. घरच्या मुख्य दरवाजाचा त्याच घराच्या अन्य दरवाजाने वेध झाल्यास म्हणजेच मुख्य दरवाजांच्या रेषेतच दुसरा दरवाजा आल्यास त्या वास्तूस भिन्नदेहवस्तू असे म्हणतात. अशा घरात प्रस्थापित कुटुंबाची भरभराट होत नाही तर असे घर दुसऱ्या अन्य मालकाच्या प्रगतीस कारणीभूत ठरते.

मुख्य दरवाजासमोर एखादे घर किंवा घराचा कोपरा जरी आला तरी द्वारवेध होतो. घराच्या मुख्य दरवाजावर जर रस्ता येऊन आदळत असेल म्हणजेच रस्त्याचा डेड एण्ड दरवाजासमोर येत असेल तर 'विथिशुला' नामक घातक द्वारवेध दोष निर्माण होतो. हा महादोष घरमालकास मृत्युकारक ठरतो.

घराच्या प्रवेशद्वारासमोर चढता व उतरता जिना असेल तर द्वारवेध होतो. हा द्वारवेध जर पूर्व आणि उत्तर या दरवाजांसमोर असेल तर द्वारवेधाबरोबरच पूर्व आणि उत्तर दिशेतही वास्तुदोष निर्माण होतात.

वरील द्वारवेधांवर नजर टाकल्यास लक्षात येईल की यातील बरेचसे द्वारवेध हे स्वनिर्मित असून सहज टाळणे शक्य आहे. जे दोष कायमस्वरूपी आहेत त्यांसाठी मात्र उपाय योजावे लागतात.

घराच्या उंचीच्या दुप्पट अंतरावर वेध करणारी वस्तू असेल तर हा दोष लागत नाही. घरातील मुख्यप्रवेशद्वार, एखाद्या खोलीचे दार व मागील भिंतीतील दरवाजा जर एकाच सरळ रेषेत येत असतील तर ऊर्जासंवहनास बाधा येऊन वास्तुदोष निर्माण होतो. अशा वेळी मधला दरवाजा सरकवणे हा उपाय करावा.

दरवाजाची चौकटच असावी, त्रिकट नसावी. म्हणजेच दरवाजाला उंबरठा असणे कंपल्सरी आहे. दरवाजा आयताकृती असावा. त्रिकोणाकार, अर्धवर्तुळाकार असू नये. दरवाजाचा उंबरठा हा शक्यतो लाकडीच असणे योग्य. त्यातही तो पुल्लिंगी झाडाच्या लाकडाने बनवलेला असावा. निर्दोष दरवाजाचे वर्णन शास्त्रात केले आहे. सुस्थितीत असलेला (सुस्थित) चौकोनी (चतुरस्त्र), सुंदर (कान्तम्) चांगल्या लाकडापासून बनविलेला (सुद्रव्यापयोजितम्), ऋतू, अतिउंच किंवा अतिबुटका नसलेला (न अल्पम्) न फुगलेला (न पिण्डित), न झिजलेला, आवाज न करणारा (न सशब्दं) असा दरवाजा सतत प्रगतीस कारणीभूत ठरतो.

फुगलेला दरवाजा दारिद्र्य, आवाज करणारा भयास, उंच दरवाजा शासनापासून दण्ड तर प्रमाणापेक्षा कमी उंचीचा दरवाजा चोरांपासून भय दर्शवतो.

शास्त्राने दरवाजाकरिता दोन कवाडांना संमती दर्शविलेली आहे. डाव्या कवाडास मातृकाकवाड तर उजव्या कवाडास पुत्रिकाकवाड म्हणतात. यामध्ये मातृकाकवाड (डावे कवाड) हे पुत्रिकाकवाडापेक्षा (उजवे कवाड) मोठे असावे.

एक कवाडाचा दरवाजा असल्यास तो प्रदक्षिणा मार्गाने उघडणारा असावा. प्लॉटमध्ये अँटिक्लॉकवाइज (Anti clockwise) उघडणारा दरवाजा बिजागरांची दिशा बदलून बदलणे शक्य असल्यास तसे करावे अन्यथा योग्य उपाययोजना करावी. घरातील एकूण दरवाजांची संख्या सम असावी.

दरवाजा दोषरहित तर असावाच परंतु सजवलेला, आकर्षकही असावा. चार भिंतींनी बनलेल्या घराच्या मर्यादा ह्या उंबरठ्याच्या आत जपल्या जातात. दार अडवणे, उंबरठा ओलांडणे हे वाक्प्रचार मर्यादादर्शकच आहेत. घराचा दरवाजा किंबहुना उंबरठा ही त्याची सीमारेषा आहे. ह्या सीमारेषेबरोबरच घराच्या संरक्षणाची व गमनागमनाची महत्त्वाची जबाबदारी प्रवेशद्वारावर आल्याने तो सुंदर तसेच मजबूतही असावा. दरवाजाचा विचार करताना कानामागून येऊन तिखट झालेल्या सेफ्टीडोअरचा विचार करावाच लागतो. बऱ्याच वेळा मेनडोअरपेक्षा सेफ्टी डोअरचाच थाट बघण्यासारखा असतो. सेफ्टीडोअरकरिता चमकदार पॉलिश व निरनिराळ्या रंगांतील सनमायका काय, विविध रेखीव नक्षीकाम असणाऱ्या रंगीबेरंगी जाळ्या काय, दिव्यांकरिता खोबण करून केलेली आकर्षक प्रकाशयोजना काय आणि गदाधारी रखवालदार काय. सारा थाट सेफ्टीडोअरचाच ! मुख्य प्रवेशद्वाराचा हा असा अपमान वास्तुशास्त्राला सहन होणार नाही. किंबहुना असे प्रमाणाबाहेर सजवलेले सेफ्टीडोअर संकटांना आमंत्रण देते.

मुख्य दरवाजा अखंड असावा म्हणजेच तुटलेला भेगयुक्त नसावा. स्वच्छ, चांगला रंगवलेला, पॉलिश केलेला अथवा योग्य अवस्थेत असणाऱ्या लाकूड, सनमायकाने बनवलेला असावा. अनेक मंगलमय वस्तू व मंगलमय चिन्हांनी सजवलेला असावा. मंगलमय वस्तूंमध्ये मंगल कलश, मंगल तोरणांचा समावेश होतो. दरवाजाच्या चौकटीवर एक खोबण तयार करून त्यात मंगल कलश स्थापावा. घराच्या दाराकरिता झेंडू, आंब्याची पाने, लोंब्यांनी युक्त मंगल तोरण असावे. रोज असे तोरण शक्य नसले तरी किमान मंगल प्रसंगी तोरणाचा मान विशेष आहे.

रोजच्या व्यवहारात दारास रेशीम, लोकर अथवा मण्याचे तोरण लावावे. मंगलचिन्हांमध्ये स्वस्तिक, शुभ लाभ, लक्ष्मीची पावले, शंख, चक्र, गोपद्म, हत्ती या प्रतीकांनी काढलेली रांगोळी तसेच गंधाने दरवाजा, उंबरठ्यासह चौकट चिन्हांकित करणे आले. मुख्य दरवाजावरील कोरीव कामांमध्येही वरील चिन्हे तसेच घरातील समृद्धी, भरलेपण दर्शवणारे दागिन्यांनी, हिऱ्यामाणक्यांनी ओसंडून भरून वाहणारे पेटारे तसेच दुधदुभत्यांनी-वात्सल्याने परिपूर्ण गाय-वासरांचे, स्वागतोत्सुक ललनांचे छापे असावेत. दरवाजावर देवदेवतांची चित्रे अगर मूर्ती ठेवणे साफ चूक आहे.

देवांची जागा देव्हान्यातच आहे. त्याची पूजा देवघरातच करावी. मात्र उंबरठ्यास स्वच्छ धुऊन हळदकुंकू वाहून पूज्यभाव बाळगणे आवश्यक आहे. ज्यायोगे घरामध्ये अखंड लक्ष्मी नांदेल.

मनातील निरनिराळे भाव जसे बोलण्यातून, डोळ्यांतून, ओठांतून व्यक्त होतात त्याचप्रमाणे घरातील प्रेम, वात्सल्य, औदार्य, सुख, समाधान, आतिथ्य, पावित्र्य हे दरवाजाद्वारे प्रकट होत असते. म्हणूनच आपण आपल्या चेहऱ्याच्या बाबतीत जसे चोखंदळ राहून काळजी घेतो तशीच काळजी घराच्या बाबतीत आपल्या प्रवेशद्वाराची घ्यावी.

बबनराव पाटील

१, वैष्णव निवास, आकुर्ली क्रॉस रोड नं. २,

कांदिवली (पूर्व), मुंबई - ४००१०१

फोन : ९८२१३९८५५२ / ०२२-२८८५२१०८

९८६७१५८३८० / ९९६७३८५०५९